22. Зунделович Я. Словарь литературных терминов. Т. 1. – 1925 // www. feb-web. ru 25
23. Nota Bene: Літературозн. словник-довідник / За наук. ред. О. Галича. – К.: Либідь, 2001. – 448 с.
24. Краткая литературная энциклопедия / Глав. ред. А.А. Сурков. – М.: Сов. энцикл., 1962. – Т. 1: Аарне – Гаврилов. – 1962. – 1088 стлб.
25. Буряк Б.С. Художній ідеал і характер / Б.С. Буряк. – К.: Дніпро, 1967. – 327 с.
26. Клімкіна О.І. Семантико-прагматичні аспекти сприйняття тексту: на матеріалі рос. текстів малого обсягу: Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук (10.02.02) / Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1998. – 20 с.
27. Бахтин М. М. К философии поступка // Философия и социология науки и техники. – М., 1986. – С. 130-138.
28. Богатая Л.Н. Архитектоника и динамика концепта // Вопросы духовной культуры – философские науки. – www.ya.ru.
29. Пешков И.В. М.М. Бахтин: от философии поступка к риторике. – М.: Лабіринт, 1996. – 176 с.
30. Тюпа В.И. Литературное произведение: между текстом и смыслом // Тюпа В.И., Фуксон Л.Ю., Дарвин М.Н. Литературное произведение: проблемы теории и анализа. Вып. 1. – Кемерово: Кузбассвузиздат, 1997. – С. 3-78.
31. Корабльова Н.В. Інтертекстуальність літературного твору: на матер. роману А. Бітова «Пушкінський дім»: Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук (10.01.06) / Донец. держ. ун-т. – Донецьк, 1999. – 20 с.
32. Кравченко О.А. Архитектоника трагического. К постановке проблемы // Литературоведческий сборник. – Вып. 12. – Донецк: ДонНУ, 2002. – С. 30-34.
33. Домащенко А.В. Об эстетическом завершении и «цветущей сложности» современной теории литературы // Литературоведческий сборник. – Вып. 12. – Донецк: ДонНУ, 2002. – С. 6-22.
34. Домащенко А.В. Об интерпретации и толковании: Монография. – Донецк: ДонНУ, 2007. – 277 с.

Надійшла до редакції 15.12.2008 р.

УДК 821.161.2-1

КАТЕГОРІЯ «ЗНАЧИМОЇ ТИМЧАСОВОСТІ» ЯК ФІЛОСОФСЬКИЙ СТРИЖЕНЬ ПОЕТИЧНОГО СВІТУ

М.О. Перетятько

Стаття присвячена осмисленню проблеми часу, що лишається цікавою й актуальною і сьогодні. Таке поняття, як «час», цікавило філософів і науковців з давніх-давен, однак одностайного визначення його не було здійснено. Відсутність чіткого термінологічного апарату зумовлена неоднозначністю самої природи часу. Ті властивості, якими його наділяють, і ті ознаки, що допомагають його описати, залежать не тільки від рівня наукових знань людства, а й від інтенцій автора. Автор медичних статей, скажимо, акцентує увагу на психологічних і психопатологічних аспектах сприйняття часу й саме через експерименти прагне зробити висновок про специфіку та природу часу; натомість філолог обґрунтовує необхідність вивчення темпоральних маркерів мови з метою встановлення взаємозв'язку мови та мислення, за допомогою якого формується поняття часу.

Оскільки у свідомості людей не склалося однакового для всіх часового виміру, перцепція часу набуває індивідуальних ознак та може сприяти декодуванню особистих характеристик індивідуума й допомагати реконструювати ключові домінанти аксіологічної системи особистості. Саме тому в межах вивчення особливостей хронологічної організації поетичного світу основна увага зосереджена на особливостях впливу часової перцепції на

© Перетятько М.О., 2009

світосприйняття ліричного героя. Враховуючи обсяги статті, увага акцентується тільки на віршах із виразним виявом феномену «категорії значимої тимчосовості».

Категорія значимої тимчасовості (тобто «форма осмисленого духовного буття особистості, котра додає свою пережиту мить до вічності» [1, с.19]), за В.Моренцем, є виявом поетичного українського кордоцентризму [2, с.283]. Дослідник відзначає наявність цієї категорії у представників різних літературних поколінь (наприклад, у В.Свідзинського, Л.Талалая). На мою думку, відчуття значимої тимчасовості можна ідентифікувати як філософський стрижень глобального характеру. Ця категорія зумовлює специфіку світосприйняття й митців інших національностей, зокрема, Я.Івашкевича.

Метою нашого дослідження є обґрунтування тези про те, що саме категорія значимої тимчасовості зумовлює неповторність поетичного світу. Наше завдання полягає в зіставленні віршів представників різних літературних поколінь і національностей, адже саме компаративний підхід дозволить з'ясувати своєрідність осмислення зазначеної категорії у різних авторів.

Матеріалом для нашої розвідки послужили твори польського письменника Я.Івашкевича й українського поета Л.Талалая. Незважаючи на те, що вони працювали у різний час, у їхніх творах спостерігається чимало спільного. На нашу думку, митців єднає ряд ознак, з-поміж яких передусім варто наголосити на тяжінні до класичності (Б.Шлежинський вказував на те, що «ówczesna liryka Iwaszkiewicza stroniła na ogół od nowatorstwa, skłaniając się coraz wyraźniej ku klasycyzmowi» [3], а про поезії Л.Талалая В.Моренець писав, що вже з перших збірок «його вірш належав до класичної традиції з притаманною їй дисципліною форми і ясністю змісту» [1, с.6]).

Обидва відзначаються прагненням висловлюватися максимально виразною, лаконічною мовою (Б.Шлежинський кваліфікує мову Я.Івашкевича як «nowoczesny, ascetyczny język» [3], а Л.Талалай переконаний, що «поетична мова має бути такою ж точною, як мова закону» [4, с.13]). Аналізуючи творчість цих поетів, дослідники відзначають захоплення [5], орієнтованість на вчення Бергсона («естетичні принципи зрілого Л.Талалая значною мірою базуються на теорії інтуїтивізму А.Бергсона та А.Шопенгауера») [6, с.52]).

Я.Івашкевич і Л.Талалай належать до тих митців, що прагнуть художньо осягнути закони світобудови, що, власне, й зумовлює на формальному рівні наявність у структурі поетичного твору великої кількості питальних конструкцій філософського характеру (В.Вітт зазначає, що на всіх етапах творчого шляху Я.Івашкевича «для нього характерна постановка ключових філософських питань людського буття» [7, с.5], а І.Дзюба вказує на те, що Л.Талалай дедалі більше тяжіє до «вічних питань людського духу» [8, с.37]).

Процес пошуку відповідей, пізнання всесвіту не означає відмови від простих радостей життя: поезія обох митців пронизана вітаїзмом і життєстверджувальним пафосом, на чому наголошували у своїх дослідженнях В.Вітт [7, с.9] та І.Дзюба [8, с.36].

Концептуальна єдність поетів виразно простежується на рівні тематики та проблематики, адже тема «плинного та єднаючого покоління часу» [7, с.23] є традиційною для Я.Івашкевича, а лейтмотивом творів Л.Талалая постає «гостре відчуття плинності й проминання матерії і всього, що з нею пов'язане» [9, с.5].

На нашу думку, саме таке світосприйняття й зумовлює наявність категорії значимої тимчасовості, яка спонукає цінувати кожну мить життя. Відповідно до цієї концепції, обидва автори й вибудовують свій поетичний світ, характерною ознакою якого виявляється розімкненість хронотопу.

Для ліричних героїв Я.Івашкевича та Л.Талалая спогади постають необхідною складовою сьогодення. Спомин сприймається настільки органічною часткою сучасного життя ліричного героя, що постає питання про розрізнення реального та ірреального в кожну конкретну мить існування.

Поезію «Июль от знойных ветров зыбь» Я.Івашкевича можна ідентифікувати як пейзажну. Ідилічні епітети на кшталт «мелодия сереброструнная», «светлый трепет тополиный» [10, с.182] створюють відчуття гармонійності й затишку в природі, яке має корелюватися із відповідним душевним станом ліричного героя. Нейтральне за своєю семантикою питання «Что это – явь? Воспоминанье?» [10, с.182] набуває трагічного звучання в кульмінаційних рядках поезії «На поле аромат люпина/ Сливается с дыханьем мяты... / Уж скоро десять лет, как сына / На смерть здесь вывели солдаты» [10, с.182]. Інтерференція сучасного й минулого зумовлює руйнацію об'єктивної гармонії світу природи, оскільки для ліричного героя Я.Івашкевича не існує грані між днем вчорашнім і сьогоднішнім, а відтак, спогади стають такими ж реальними, як і сучасні події.

Відсутність часової грані в поезії Л.Талалая максимально виразно репрезентує інтроспективна поезія «Поскрипує човен смолистими ребрами», ліричний герой якої усвідомлює свою причетність не до конкретного періоду історії, а до Вічності: «Немає «учора», / Немає «сьогодні», / Одна тільки Вічність / І простір без краю» [11, с.51]. Прикметними у цьому контексті розімкненості хронотопу є філософські питання «Де море? Де небо? Де сон, а де ява?» [11, с.51], які вказують на таку ж активну, як у поезії Я.Івашкевича, взаємодію реального та ірреального. У вірші Л.Талалая немає трагічного підтексту чи вказівки на якісь конкретні події, проте постульоване бажання відмовитися від загальноприйнятого часопросторового виміру вказує на усвідомлення минулого невід'ємною частиною сьогодення, що й зумовлює інтерференцію реального та ірреального.

Спогади для ліричного героя і Л.Талалая, і Я.Івашкевича є незнищенним елементом людської свідомості, який набуває реального втілення. Поезія Я.Івашкевича «Зачем пройти стремимся мимо» присвячена відображенню складного душевного стану ліричного героя, що тужить за втраченим коханням. Трагічне світосприйняття зумовлює відповідний антропоморфізм пейзажних картин («Зачем скорбит, свой лист роняя, / Сухая ветвь над розой / бледной?» [10, с.199]). Ключовим у цьому контексті постає болісне риторичне запитання «Зачем я слышу и поныне / Твой легкий шаг, давно / забытый?» [10, 199]. Антитетичність питальної конструкції, репрезентована контекстуальними антонімами «поныне» та «забытый», підкреслює роздвоєність «Я» ліричного героя. Спогади для нього стають настільки реальними, що у процесі активної взаємодії минулого та сучасного набувають конкретних акустичних характеристик. Прийом графічного членування зумовлює виокремлення акцентованого інверсійного епітету, поглиблюючи таким чином відчуття внутрішньої кризи.

Поезія Л.Талалая «І дорогу, і душу» є синтетичною за своєю настроєвістю. Метафора «І дорогу, і душу / Вистуджують втрати. // Стільки білого снігу / Уже намело...» [11, с.99] передає безрадісну ситуацію своєрідного підведення підсумків життя ліричного героя. Проте друга частина вірша є виразною антиномією до першої, оскільки ліричний герой усвідомлює безперервність духовного зв'язку з матір'ю. Відтворення образу матері, синівських почуттів має в українській ліриці значну традицію. В цю, самою природою етично визначену структуру взаємин, провідні поети вносили тривогу й надію всього покоління. Більшість віршів Л.Талалая, присвячених матері, мають своєрідну форму ретроспекції. Автор відтворює в образній формі те, що було пережите ним у дитинстві та отроцтві. Як правило, поет згадує конкретні епізоди, пов'язані з конкретним оточенням. Мати в поезії митця виступає своєрідним мірилом усіх людських вчинків. Саме можливість відчуття повсякчасної присутності матері стає для ліричного героя поезії «І дорогу, і душу» життєдайним джерелом. Спілкування з найріднішою людиною він сприймає як абсолютно позачасове явище («Тільки там, де ходила / Натомлена мати, / По сьогодні земля / Зберігає тепло...» [11, с.99]), і розімкненість хронотопу для нього в цій ситуації, на відміну від ліричного героя Я.Івашкевича, співвідноситься виключно з позитивними враженнями.

Обидва митці акцентують увагу у своїх поезіях на необхідності цінування кожного моменту людського життя, оскільки не лише вже осмислене минуле є скарбницею

приємних речей, а й сучасне містить безліч маленьких радощів, які лише треба вміти оцінити. Як справедливо зазначила В.Вітт, «творчість Івашкевича просякнута мудрою життєлюбністю» [7, с.5], а тому багато його віршів на кшталт твору «Счастье» зорієнтовані на оспівування принадності конкретної миті («Счастье – что видишь голубую кружку /счастье – что видишь красную зубную щетку / счастье – что видишь зеленую пасту/ в тюбике белом» [10, с.314]). Митець переконаний, що певні дрібні негаразди, зазвичай витлумачувані людьми як передвісники життєвої катастрофи, не можуть затьмарити відчуття тотального щастя від свята під назвою «життя». Абсолютно природною у межах такого світосприйняття постає парадоксальна ідентифікація щастя як власне всього, що трапляється з людиною: «В школе учительница говорила: / чистите зубы / А зубы сгнили и выпали / Это тоже счастье» [10, с.314].

Ліричний герой Л.Талалая сприймає життя як «мить щасливого страждання» [9, с.5], а тому для поезій митця характерним є настроєвий синтез, який дозволяє в одному творі поєднувати фактично непоєднуване. Кульмінаційні рядки поеми «На світі білому, на світі голубому» репрезентують життєстверджувальний акт примирення з думкою про смертність людини як біологічної істоти: «Здавалося, в ранковий / Природа щедро н а м платила/ За те, що зором наділила/ І смертними створила нас» [11, с.88-89]. Конкретний момент довгоочікуваної зустрічі з коханою ліричним героєм усвідомлюється як момент компенсації за нетривалість людського існуванння, а відтак, постулюється цінність кожної миті життя.

Категорія значимої тимчасовості безпосередньо пов'язана з усвідомленням минущості всього значущого й радісного у цьому світі. І хоча проблема швидкоплинності часу є потенційно песимістичною, оскільки пов'язана з певним аналізом попереднього життя й усвідомленням його кінечності, обидва поети не розв'язують її однозначно. У творчому доробку митців є чимало поезій, що відображають складний внутрішній процес примирення з фактом наближення життя до неминучого кінця. Такими є, зокрема, вірші Я.Івашкевича «Февраль» та Л.Талалая «На душі – неначе після скрипки».

Зазначена поезія польського автора репрезентує умовний діалог ліричного героя з матір'ю, у якому син зізнається в тому, що ще не встиг відчути всієї принадності життя, а серце «билось, сильно билось / и устало» [10, с.336].

Вірш Л.Талалая «На душі – неначе після скрипки» теж відображає виразне неприйняття внутрішньо молодою свідомістю невблаганності плину часу. Творчість митця пронизана глибоким психологізмом. Для нього мають сенс не лише безпосередні конкретно-чуттєві враження, а й емоційна реакція на них його ліричного героя. Саме тому одним із наскрізних ключових образів у Талалая є образ душі як конденсатора всіх найглибших переживань. Душа у творчості поета – це показник щирих внутрішніх хвилювань. Наявність цього образу характеризує ліричного героя віршів як винятково чуйну і співчутливу людину. Цей образ сприймається синонімом сутності людини. Творчість Л.Талалая має сповідальний характер. Ліричний герой його творів – особистість, вимоглива до всіх і передусім до себе, тому в поетичній спадщині митця таку важливу роль відіграє поняття «правда». Оскільки поет ототожнює душу з єством, образ душі в нього асоціюється саме з образом правди. Персоніфікація цього образу у віпшах Л.Талалая відбиває різні психологічні стани: страждання від важкого передчуття, розпач у мить філософської замисленості через неможливість знайти відповіді на запитання, ностальгійну тугу за Батьківщиною. Душа у віршах Л.Талалая рідко перебуває в радісному стані, бо для ранніх збірок характерна єдність контрастних почуттів, а в збірці «Потік води живої» позитивний компонент світовідчуття в контексті образу душі практично зникає і передусім постає образ душі втомленої і мовчазної. З часом все більше поет цей образ пов'язує з відчуттям холоду, яким символізує передчуття невідворотності часу. Образ душі не сприймається і в останніх збірках як безвідрадний, проте відчувається, що для ліричного героя стан радості тимчасовий. У поезії «На душі – неначе після скрипки» ліричний герой також перебуває у стані душевного неспокою від

усвідомлення швидкоплинності життя. Саме тому кульмінаційними рядками є винятково за своєю парадоксальністю питання «Господи, чому воно так швидко, / Швидше, ніж навчилися ми жить?..» [12, с.17].

Але таке по суті трагічне сприйняття не варто екстраполювати на весь творчий доробок поетів. Часто саме усвідомлення швидкоплинності часу й зумовлює виняткову увагу до життя у кожну конкретну мить існування, а відтак, вже власне розуміння того, що живеш, стає для обох поетів грандіозним першопоштовхом до вітаїстичного світосприйняття. Виразною ілюстрацією цієї тези можуть бути поезії «О нет, вовеки я так жизни не любил» Я.Івашкевича та «Сонце над водою» Л.Талалая. Ситуація, відображена в поезіях, аналогічна ситуації в аналізованих вище творах: ліричні герої обох віршів осмислюють прожитий відтинок часу, розуміючи, що перед ними фактично «предстала <...> последняя черта» [10, с.278].

Ліричний герой Я.Івашкевича – людина з певним життєвим досвідом, яка «передусім знає ціну життю, володіє цим великим знанням старості» [13, с.9]. Поезія має потужний філософсько-життєстверджувальний струмінь, який, власне, й можна інтерпретувати як відображення категорії значимої тимчасовості, оскільки ліричного героя не стільки турбує думка про майбутню смерть (хоча він і зізнається, що ніколи «о смерти так упорно я не думал» [10, с.278]), як переповнює бажання і день сьогоднішній, і всі подальші прожити максимально повноцінно («Остаток дней – да будет он как пламя моей любви, стремительной и пылкой» [10, с.278]).

Ліричний герой Л.Талалая сприймає цю ситуацію по-своєму: метафорично розділивши своє життя на два півсонця – те, що вже минуло, і те, що ще попереду. Ліричного героя митця важко ідентифікувати як непоправного оптиміста, оскільки він сам зазначає, що все ж «Найдорожча половина,/ Пригасаючи, маліє,/ Розтає вві млі» [12, с.16], проте цей висновок не призводить до подальших трагічних міркувань. Прикладом вітаїстичного світосприйняття, зумовленим «відчуттям незглибимості кожної зникомої миті» [1, с.18] (яке корелюється з категорією значимої тимчасовості), є зізнання ліричного героя в тому, що ще «залишилося півсонця» [12, с.16].

Отже, категорія значимої тимчасовості як філософський стрижень поетичного світу зумовлює оригінальність творів Л.Талалая та Я.Івашкевича. Усвідомлення кожної миті як неповторної сприяє фіксації кожного моменту людського існування у пам’яті, а відтак, створює передумови до активної взаємодії минулого та сучасного. Інтерференція реального та ірреального у творчому доробку поетів символізує причетність індивіда до Вічності, складниками якої є безліч кокретних моментів. Розімкненість хронотопу як наслідок осягнення цінності кожного відчуття (як негативного, так і позитивного) дозволяє людині сприймати спогади невід’ємною частиною свого сьогодення. Акцентування уваги на всіх життєвих нюансах зумовлює переорієнтацію традиційної аксіологічної системи, поза межами якої залишаються буденні маленькі радості. Вірші Л.Талалая та Я.Івашкевича на всіх етапах творчого шляху відзначаються життєстверджувальним пафосом, адже для них обох винятковим першопоштовхом для вітаїстичного світосприйняття є вже власне усвідомлення факту свого існування.

Перспективою розвитку теми цього дослідження є зіставлення творів письменників, що належать до різних ґенерацій та угруповань, з метою виявлення глобальності категорії значимої тимчасовості як філософського стрижня поетичного світу.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена проблеме категории значимой временности как элементу авторского самовыражения и философской основе поэтического мира. Основное внимание в этом исследовании уделяется анализу стихотворений Я. Ивашкевича и Л. Талалая, в которых переплетается прошлое и настоящее, а также подчеркивается важность каждого момента жизни. Акцентирование на важности осознания жизненной ценности влияет на тематику и тропику произведений, способствует определению ак-

сиологической системы поэтов. Подобное мировоззрение обусловило жизнеутверждающий пафос лирических произведений Я. Ивашкевича и Л. Талалая.

Ключевые слова: поэтический мир, категория значимой временности.

SUMMARY

This article is devoted to problem of category of meaningful temporality as element of poet's self expression and philosophical base of poetry world. The main attention is paid to analysis of Ivashkevich and Talalay's verses, where presence and past are interwoven and importance of every moment of lifetime is accented. Underlining of necessity of life appreciation influences on choice of topics and tropes, also it helps to identify system of values of these poets. Therefore lyric poetry of Ivashkevich and Talalay is pierced by life-asserting pathos.

Key words: poetry world, category of meaningful temporality.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Моренець В.П. Істина – в дорозі. // Талалай Л. Вибране. – К.: Дніпро, 1991. – С. 3-20.
2. Моренець В.П.Національні шляхи поетичного модерну першої половини ХХ ст.: Україна і Польща. – К. : Основи, 2002. – 327 с.
3. Szleszyński B. Jaroslaw Iwaszkiewicz // http://www.culture.pl/pl/culture/artykuly/os_iwaszkiewicz_jaroslaw
4. Талалай Л. Коли заговорить душа // Слово просвіти. – 2001. – 4.7.(85). – С. 12-13.
5. Основные произведения иностранной художественной литературы //http://www.library.kr.ua/archives/kalend1999/iwashkev.html
6. Прокоф'єв І. Інтуїтивні начала у віршах Леоніда Талалая // Січ. – 2001.– № 6. – С. 52-58.
7. Витт В. Предисловие // Ивашкевич Я. Сочинения: В 3 т. / Сост. и примеч. В.Британишского; Предисл. В.Витт. – М.: Худож. лит., 1988. – Т.1. – С. 5-37.
8. Дзюба І. «...І вічні питання до білого світу». Нотатки про лірику Леоніда Талалая. // Січ. – 1992. – № 2. – С. 33-37.
9. Базилевський В. Похвала Леонідові Талалаю з нагоди його 60-річного ювілею //ЛУ. – 2001. – 15.11. – С. 5
10. Ивашкевич Я. Сочинения: В 3 т. / Сост. и примеч. В.Британишского; Предисл. В.Витт. – М.: Худож. лит., 1988. – Т. 1. – 510 с.
11. Талалай Л. Наодинці зі світом. – К. : Молодь, 1986. – 144 с.
12. Талалай Л. Потік води живої. – К. : Укр. письменник , 1999. – 125 с.
13. Британишский В. Современные польские поэты // Польские поэты. Леопольд Стафф. Казимира Иллакович. Юлиан Пшибось. Тадеуш Ружевич. Вислава Шимборская. Пер. с польск. Сост., вступит. статья и примеч. В.Британишского. – М.: Худ. лит., 1978. – С. 5-27.

Надійшла до редакції 25.02.2009 р.

УДК 82'0 = 161.1

ВОПЛОЩЕНИЕ ОБРАЗА МИРА В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ПРОСТРАНСТВЕ СЕНТИМЕНТАЛЬНОЙ ПОВЕСТИ

А.Е. Отина

Повесть представляет собой один из самых загадочных литературных жанров, который продолжает приковывать к себе внимание учёных. В разное время ей посвящались работы В.Г. Белинского, Н.Л. Берковского, Н.К. Пиксанова, Л.И. Тимофеева и др. Во второй половине прошлого века о повести писали Л.Ф. Ершов, В.В. Кожинов, Н.П. Утехин.

 © Отина А.Е., 2009